

Politična stranka - hegemonna sila

IGOR LUKŠIČ

POVZETEK

Avtor prikazuje Gramscijevo razumevanje stranke, kot ga je nizal v Zaporniških zvezkih. Gramscijeva misel o strankah je originalna v več točkah. Kot pri drugih pojmi, je tudi pri stranki Gramsci težil k opisovanju političnih mehanizmov in dejanskih akterjev sprememb, s čimer je kritiziral in presegal pravniški pristop v politični znanosti. Tako stranka zanj ni le neka interesna skupina, ki se bori za oblast, temveč je lahko tudi revija ali časopis. Stranka ne deluje samo s svojo organizacijo, temveč tudi kot Sorelovski mit. Pojem stranke je Gramsci povezal z Machiavellijevim pojmom novega kneza, ki mu je dal moderno vsebino.

ABSTRACT

POLITICAL PARTY - HEGEMONIC POWER

Author presents Gramsci's conception of political party as was developed by him in Quaderni del Carcere. The Gramsci's thought about parties is original in more points. Like by the others conceptions he also by his concept of the party tends to describe political mechanisms and actual actors of changes, and with that he criticizes and overgrows juristic approach in the political science. The political party for him is not only interest group, that fights for the power, but could be also a review or newspaper. The political party don't operate as an organization only, but also as a Sorelean myth. Gramsci has the concept of the political party connected with Machiavelli's concept of new prince and gave it a modern meaning.

Gramscijevo razumevanje stranke se je v socialističnem, še bolj pa v komunističnem gibanju reduciralo na njegovo delovanje in pisanje do zapora. Misli iz obdobja zaporniških zvezkov so bile upošteevane le v smislu nadaljevanja kontinuitete ideološke pravovernosti. V predzaporniškem obdobju, to je od leta 1918 pa do leta 1926, se je Gramsci predvsem praktično ukvarjal s problemom stranke. Najprej je deloval v socialistični stranki, se nato angažiral pri ustanovitvi Komunistične partije Italije (1921)

in postal kasneje celo njen generalni sekretar (1924). Iz tega obdobja so znane njegove intervencije o razmerjih stranka - delavski svet - sindikat, - razred, stranka - revolucija in stranka - država.¹

V naši razpravi se ne bomo ukvarjali s problemom kontinuitete in diskontinuitete v Gramscijevi misli med obdobjem do zaporniških zvezkov in obdobjem, ko je pisal zvezke. Obstajajo teze, da je Gramsci iz časa študija, gibanja svetov, aktivizma v KPI popolnoma nasproten Gramsciju iz Zaporniških zvezkov. Za takšno tezo obstajajo številne indikacije, ki nastopajo v interpretacijskih modelih določenih vplivov, npr. Croceja, Sorela, Moskovskega centra, sinteza vseh teh vplivov za pojasnjevanje mladostnega obdobja v primerjav z zrelim, samostojnim zaporniškimi obdobjem. Zato imajo razprave o periodizaciji Gramscijevega delovanja in teoretskega ustvarjanja utemeljeno mesto v interpretaciji Gramscijeve misli.

Ukvarjali se bomo z Gramscijevim razumevanjem stranke iz obdobja zaporniških zvezkov, to je iz obdobja, ki je bilo v dosedanjih interpretacijah pri nas bolj odrinjeno. Naša pozornost bo veljala zlasti doslej spregledanim nastavkom, ki veljajo za stranke v sodobnih razmerah. Tako bomo pustili ob strani ali pa le omenili nekatere klasične teme iz interpretacije Gramscijeve misli o strankah: razmerje med stranko in razredom, med stranko in množico, notranja ureditev stranke (problem demokratičnega centralizma in spontanosti).²

V zaporu se je Gramsci lotil pojma stranke v sklopu drugih teoretskih razmišljanj in nastavkov. Prvi načrt in spodbudo za študij v zaporu je Gramsci predstavil v pismu Tanji 19. marca 1927. "Obsedla me je misel, da bi moral ustvariti nekaj 'für ewig' ..., hotel bi se ... sistematično ukvarjati s kakim predmetom, ki bi zavzel in osredotočil vse moje notranje življenje. Doslej sem mislil na štiri stvari:

1. Na raziskavo, kako se je v preteklem stoletju oblikovalo italijansko javno duhovno življenje, ali z drugo besedo na raziskavo o italijanskih intelektualcih, o njihovem poreklu, kako so se združevali po kulturnih tokovih, o njihovih različnih načinih življenja itd., itd...

2. Na študijo iz primerjalnega jezikoslovja! ...

3. Na študijo o Pirandellovem teatru in o preobrazbi italijanskega gledališkega okusa ...

4. Na esej o ... podlistkarskih romanih in o ljudskem okusu v literaturi ..." (Gramsci, 1955:44)

Ko se je Gramsci 8. februarja 1929 prvič lotil papirja v zaporu z namenom, da bi začel pisati študije, je izdelal program študija v šestnajstih točkah. Programa se je skoraj dobesedno držal, pri čemer je preskakoval s teme na temo in ni napisal najprej razpravo o eni, potem o drugi temi. V programu ni predvidel študija strank ali katerekoli politične (v ožjem smislu) teme, vendar je v več beležkah³ nakazal tako o stranki kot o drugih

1. Vsi najtehtnejši članki na navedene teme so prevedeni v Izbrana dela Antonija Gramscija, CZ, Ljubljana, 1974, uredil Anton Žun in Antonio Gramsci, Izbor političnih spisov 1914-1926, uredil Boris Mužević, Komunist, Ljubljana, 1982.

2. Eno najboljših študij o tem je izdelal Bonomi (1976).

3. Zaporniški zvezki so nastajali od 8. februarja 1929 do konca leta 1935. V njih je Gramsci pozorno označil sleherni temo, ki jo je načel s številko. Tako imajo njegove razprave najprej oznako zvezka in nato še številko razprave v zvezku. Togliatti je zvezke izdal po vsebinskem kriteriju (npr. vse tekste o intelektualcih v posebni knjigi), zato sta se ta specifika in način nastajanja tekstov zbrisali. Šele leta 1975 je V. Gerratana izdal prvo znanstveno izdajo zaporniških zvezkov.

političnih temah svoje poglede. Mogli bi celo trditi, da se je Gramsci v izpeljavi programa ukvarjal pretežno s političnimi pojmi in temami, kot so hegemonija, država, civilna družba, stranka, vladanje itd., pri čemer je še sam razvil vrsto politoloških terminov, ki imajo smisel predvsem v kontekstu njegove politične misli.⁴

O stranki je začel Gramsci razpravljati v okviru teme tipi revij. V tej beležki je nastavil pojme in relacije, ki jih je kasneje v zvezkih podrobneje opredeljeval. O tipih revij je razpravljal s stališča parlamenta, stranke, *sensu comune*, vloge intelektualcev, ljudske kulture itd. Že ob uvedbi pojma je jasno, da Gramscijevo razumevanje stranke ni klasično politološko, saj se ne omejuje samo na interesno organizacijo, ki se bori za oblast (sestavo vlade ali sodelovanje pri njenem delu).

Podrobneje je pojem stranke tematiziral v razpravi o razmerju Hegla do asociacionizma. "Heglova doktrina o strankah in združenjih kot 'zasebnem' votku države... država ima in zahteva privolitev, a tudi vzgaja ta konsenz s političnimi in sindikalnimi združenji...S tem Hegel v določenem smislu že prerašča čisti konstitucionalizem in teoretizira parlamentarno državo z njenim režimom strank". (Gramsci, QC:56) S stališča današnjega pomena stranke v času Hegla niso obstajale in tudi Hegel o njih ni pisal. Zato lahko Gramscijevo stališče razumemo samo kot razširitev pojma stranke po zgledu na klube, ki so v francoski revoluciji imeli praviloma svoj časopis, s katerim so pritegovali pozornost politične klientele. Na klubskih sestankih so v glavnem podpirali teze iz klubskega časopisa.

Tako zastavljen pojem stranke, ki vključuje tudi revije⁵ in časopise, je Gramsci kasneje eksplicitno ponovil. "... časopis (ali neka skupina časopisov), revija (ali neka skupina revij) /je/ tudi 'stranka' ali 'frakcija stranke' ali 'deluje po določilih stranke'" (Gramsci, QC:1939).

Stranka je ena od štirih sestavin etičnopolitične zgodovine in s tem koncepta hegemonije, ki jih je Gramsci eksplicitno navedel. Pojem stranke Gramsci navezuje na problematiko intelektualcev, kot je tudi pojem intelektualcev navezal na pojem stranke in njene vloge pri izvajanju hegemonije. Vse člane določene politične stranke moramo šteti za intelektualce⁶. Pri tem bo treba razlikovati stopnje intelektualcev, vendar to ni tako pomembno. "Pomembna je vzgojna in vodilna, to je intelektualna funkcija /stranke, op I. L./" (Gramsci, QC:478)

Po Gramscijevem mnenju v neki določeni družbi nihče ni neorganiziran in brez stranke⁷, če organizacijo in stranko pojmuje v najširšem pomenu besede, in ne formalno. V najširšem smislu so vsi ljudje intelektualci in s tem vsi na terenu hegemonije. S tem so tudi vsi spravljani v stranke, delujoče politične skupine. Pri tem je vseeno, ali nekdo pripada stranki političnih kritikov ali stranki "apolitičnih aktivistov". Iz tega je razvidno, da je Gramsci razširil tudi pojem stranke, prav gotovo z istim ciljem, kot ga je

4. Med najbolj uveljavljene pojme sodita manevrska in pozicijska vojna kot dva nasprotujoča si tipa politične strategije, kadornizem, moderni knez, filozofija prakse.

5. Utemeljitev in aplikacijo te Gramscijeve ideje na določeno revijo predstavlja I. Lukšič v članku *Je Mladina stranka? Primer Mladine 1981 - 1988*. Časopis za kritiko znanosti, št. 142-43, str. 111-123.

6. Togliatti je ta pasus v prvi izdaji zaporniških zvezkov naslovil *Politična stranka kot kolektivni intelektualce*. Tudi v predavanju o Gramsciju leta 1958 je dejal, da bi stranka morala biti kolektivni intelektualce. (Simon, 1982:99) Te sintagme Gramsci ni nikjer uporabljal, je pa v interpretaciji njegovega koncepta stranke doživela največji razmah znotraj intelektualnega dela komunističnega gibanja.

7. Stranke se lahko predstavljajo pod raznimi imeni, celo takimi, kot je "antistranka" in "negacija strank"; v realnosti so tudi tako imenovani individualisti ljudje stranke, samo da želijo biti vodje stranke v zahvalo bogu in imbecilnosti tistih, ki jim sledijo. (Gramsci, QC:1573-74)

opredelil pri razširitvi pojma intelektualcev: da bi ga približal dejanskosti in da bi presešel pravniški pristop.

Stranke morajo vzgajati intelektualce razreda. Gramsci (QC:1753) je bil prepričan, da so bile stranke do tedaj "najustreznejši način za elaboracijo voditeljev in zmožnosti vodenja". To pa zato, ker univerza in vse institucije, ki oblikujejo intelektualce, niso prežete z življenjem strank, z realizmom nacionalnega življenja in tako oblikujejo apolitične nacionalne kadre s čisto retorično, ne pa z nacionalno mentalno omiko. Naloga stranke je tudi, da zagotovi nacionalne kadre. V tem smislu je razumeti Gramscijevo misel, da je "strankin duh temeljni element 'državnega duha'". (Gramsci, QC:1755)⁸

Stranka predstavlja tisto mesto, kjer se konstituira politična sfera. Trгоvec ne postane član stranke, da bi trgoval, torej ne iz svojega poklicnega, korporativnega interesa. V politični stranki ekonomske skupine presežejo korporativni moment svojega razvoja in postanejo gibalne sile splošnih dejavnosti nacionalne in mednarodne narave. (Gramsci, QC:478) Stranka tako kreira teren hegemonije. Zavest o pripadnosti določeni hegemonski sili je prva stopnja politične zavesti. Stranka je "šola državnega življenja". (Gramsci, QC:920) To pomeni, da je hegemonsko in vodilno funkcijo stranke mogoče presojati s stališča notranjega življenja stranke. Analiza strank je ključ za razumevanje življenja države.⁹

Gramsci (QC:1352) razlikuje dva tipa stranke:

1. stranka kot "politična organizacija", kot instrument za reševanje problemov nacionalnega in mednacionalnega življenja,

2. stranka kot "splošna ideologija", ki je vzvišena nad različnimi bolj neposrednimi grupiranjmi. Sestavljajo jo elite kulturnikov.

Prva deluje praktično, druga idejno, brez trdne strankine strukture, pa vendar kot stranka, ki sodeluje v boju za oblast ali za ohranitev oblasti, ki organizira hegemonijo. Stranka kot splošna ideologija ima nalogo, da s stališča kulture in splošne ideologije vodi veliko gibanje sorodnih strank, ki so v resnici frakcija ene same organske stranke. Pri analizi Crocejeve vloge v italijanski politiki je Gramsci (QC:1353) ugotovil, da ta veliki intelektualec evropskega formata oskrbuje hegemonijo "kulturnega gibanja, ki poraja obnove starih političnih oblik". Croce je bil človek stranke, čeprav eksplicitno ni pripadal nobeni formalni liberalni skupini. Pač pa je od časa do časa reševal aktualne politične probleme v svojih javnih člankih. Predvsem pa je bil teoretik vseh obstoječih liberalnih skupin in grupic, vodja centralne propagande, ki je oskrbovala vse te skupine.

Gramscijeva klasifikacija strank je zgrajena na konceptu hegemonije, zato je temeljni kriterij dejansko delovanje neke grupacije ljudi pri vodenju hegemonije določene družbene skupine, ne pa njen formalno pravni značaj. Stranka je pojmovana kot dejavna sila in ne kot organizacijska struktura. S tem pojmovanjem je Gramsci tudi na pojmovanje strank prenesel prizadevanja po razgrajevanju pozitivizma, mehanicizma in fatalizma.

8. Državni duh zahteva kontinuiteto, zahteva, da je vsako dejanje trenutek povezanega procesa. Odgovornost za ta proces, za to, da sodelujemo v tem procesu, da smo solidarni z materialno neznanimi silami, a se vendar zavedamo njihovega delovanja, učinkovanja in z njimi računamo. Prav to odgovornost v določenih primerih imenujemo državni duh. (Gramsci, QC:1754)

9. Stranka, ki vsako leto izvaja čistke v lastnem vodstvu, isto počne v vodstvu države. Stranka, ki nima razvite notranje demokracije, predstavlja v državi steber avtoritarnih tendenc in postopkov.

Gramsci (QC:1733-34) pri strankah razlikuje naslednje elemente: družbeno skupino, množico stranke, birokracijo in glavni stan. Za obstoj stranke se morajo združiti trije elementi:

1. razpršeni element, "vsakdanji, povprečni ljudje", katerih sodelovanje izvira iz discipline in svobode. Ti ljudje predstavljajo silo, če jih kdo organizira, centralizira, disciplinira;

2. glavni kohezivni element, ki "centralizira na nacionalni ravni";

3. srednji element, ki "povezuje prvega z drugim" ne le politično, temveč tudi "moralno in intelektualno".

Za Gramscija je najpomembnejši drugi element, saj predstavlja vlogo generalov v odnosu do vojske in njihovih oficirjev. Lažje je dobiti vojsko, kot pa usposobiti generale. Tu vidimo, kako prežeta je Gramscijeva misel o strankah z njegovo mislijo o intelektualnih in njihovi vlogi pri vodenju intelektualne in moralne reforme. Gramsci hkrati opozarja, da je za obstoj stranke pomemben vsak od navedenih treh elementov, saj bi brez kateregakoli stranka ne obstajala

Zgodovina stranke ni le zgodovina njene strukture, temveč tudi zgodovina množice, ki je sledila pobudi in ki je podprla stranko s svojim zaupanjem, zvestobo, disciplino ali z realno kritiko, ali pa s tem, da je ob nekaterih iniciativah ostala pasivna. Stranke se rodijo in se konstituirajo v organizacijo, da bi vodile situacijo v zgodovinsko vitalnih trenutkih za njihov razred. To pa še ne pomeni, da so vedno dorasle svoji nalogi. Gramsci je ugotovil, da se na določeni točki družbenega razvoja družbene skupine odtrgajo od svojih tradicionalnih strank. Tradicionalne stranke v takšni tradicionalni organizacijski obliki, s takimi določenimi ljudmi, ki jo tvorijo, predstavljajo in vodijo njihov razred ali frakcijo razreda, ne prepoznajo več kot svoj izraz. Stranka postane anahronistična v trenutku, ko se njena birokracija konsolidira in loči od množic. Stranka ostane brez podlage in obvisi v zraku. S takšno krizo se odpre polje za intervencijo s silo in za razne rešitve oskrbnikov ali karizmatikov. Kriza med predstavniki in predstavljanimi se iz stranke razširi na ves državni organizem. Krepi se birokracija (vojaška in civilna), visoki finančniki, cerkev in na splošno vsi organizmi, ki so relativno neodvisni od fluktuacije javnega mnenja. Vsebina krize je v krizi hegemonije vodilnega razreda. Organska rešitev je možna, če je eden od razredov dovolj močan, da zbere okrog sebe vse ali veliko večino strank "pod zastavo enotne stranke, ki bolje predstavlja in sumira potrebe celotnega razreda". (Gramsci, QC:1608) Če pa ostaja ravnovesje statično in ko prevlada nezrelost progresivnih sil, tudi konservativna skupina začuti potrebo po gospodarju in postavi karizmatičnega vodjo.

Gramsci (QC:1732) trdi, da je stranka "nomenklatura razreda". Vendar stranke niso mehanični in pasivni odraz razreda, temveč nanj energično reagirajo, da bi ga razvile, utrdile in univerzalizirale. Zato pa morajo razvijati teoretsko dejavnost, doktrino stranke, sistematično raziskovati in analizirati vzroke bivanja in razvoja razreda, ki ga predstavljajo. Z razvojem teorije politične stranke in z njihovim praktičnim razvojem je praktično vodena bitka proti ekonomizmu, saj se ravno v politični stranki izkazuje ljudska kolektivna dejavna volja, ki je v ekonomizmu pozabljena in žrtvovana ekonomskim zakonom.

Analiza strankarskega življenja v Italiji je Gramscija pripeljala do ugotovitve, da je strankam primanjkovalo načel, obvladal jih je oportunizem itd. Vlada je delovala kot stranka, postavila se je nad stranke, pa ne zato, da bi usklajevala interese in dejavnosti, ampak zato, da bi jih razdružila in da bi imela moč brez strank, ki so povezane z vlado

s paternalističnimi vezmi bonapartistično-cesarske vrste. Birokracija postaja resnična politična stranka, ki je najslabša možna, vendar v družbeni strukturi šibkih razredov edina možna. Šibkost parlamentarnega življenja vedno korenini v šibkosti družbene strukture.

Panunzijevo vprašanje o obstoju področja državne oblasti, ki določa politično usmeritev, je Gramsci postavil v razmerje do političnih strank. "Stranke so ravno organizmi, ki v civilni družbi ne samo elaborirajo politične usmeritve, temveč vzgajajo ljudi in jim kažejo, kako jih naj uporabijo." (Gramsci, QC:1809) V parlamentu pa se stranke borijo za to, da bi njihova politična usmeritev postala državna. V razmerah, ko je parlament razbit, so stranke nesposobne izvajati to nalogo. Vendar naloga še naprej ostaja, prevzamejo pa jo namesto strank camarile in vplivne osebnosti, ki so neobtožljive, torej pravno neobstoječe. V krizi hegemonije se vodilni razred namesto legalih sredstev poslužuje ilegalnih mehanizmov. Formalno pravne stranke so imobilizirane, zato pa toliko bolj delujejo dejanske politične stranke.

Stranke imajo v civilni družbi enako funkcijo, kot jo ima država v politični družbi. Predstavlja tisti mehanizem v civilni družbi, ki organizira soglasje med vladanimi in vladajočimi. Organizacija stranke je prepuščena osebni iniciativi vodilnega razreda, stranka je zasebni organizem. Stranke so hegemonski aparat, ki izvajajo "hegemonsko funkcijo in izravnavajo različne interese v civilni družbi". (Gramsci, QC:662) Država predstavlja prisilno in kaznovavno silo pravne ureditve dežele, stranke pa morajo v svojem notranjem življenju pokazati, da so kot načela moralnega obnašanja sprejele vsa tista pravila, ki so v državi zakonita obveznost. Tako lahko ocenjujemo "hegemonsko ali politično vodilno funkcijo strank po razvoju notranjega življenja strank samih". (Gramsci, QC:919)

Na Gramscijevo pojmovanje stranke se navezuje njegova koncepcija modernega kneza (il moderno Principe)¹⁰. Moderni knez predstavlja stično točko v relaciji med Marxom in Machiavellijem. Gramsci je opredelil polje preučevanja razmerja med Marxom in Machiavellijem:

1. preučevati ju je treba, v kolikor sta "teoretika bojevnike politike, akcije" in
2. "izvleči iz marksistične doktrine urejen sistem dejanske politike tipa knez".

(Gramsci, QC:432)

Machiavelli je svojega *Il Principe* namenil knezu Medicejskemu. Zanj je spisal razpravo o tem, kakšen naj bo knez, da bo lahko uspel združiti kneževine na apeninskem škornju. Machiavelli je zapisal v zadnjem poglavju: "Tako Italija še vedno kakor mrtva čaka, kdo bi utegnil biti tisti, ki bo izlečil njene rane..." (Machiavelli, 1966:66) Ravno novi knez naj bi prevzel v roke vajeti za uresničitev te velike ideje.

Gramsci je idejo kneza apliciral na sodobne razmere. Ugotovil je, da je snov, ki se veže na politiko tipa knez, ravno politična stranka v njenem odnosu do razreda in države. Tu ne gre za stranko v sociološkem smislu, temveč za stranko, ki hoče utemeljiti državo. Protagonist novega kneza ne sme biti abstraktna stranka, abstraktna država, abstraktni razred, temveč "določena zgodovinska stranka" (Gramsci, QC:432), ki deluje v določenem zgodovinskem okolju z določeno tradicijo v kombinaciji družbenih sil. Ni ji

10. Machiavellijev *Il Principe* so koncem 19. st. slovenili s pojmom knez in mestoma tudi s pojmom vladar. Odločilen preobrat je naredil Prepeluh, ki je prvemu slovenskemu prevodu nadel ime Vladar. Machiavelli je seveda pisal o določenem tipu vladarja, to je o knezu. Gramsci pa kliče ravno machiavellijev duh kneza, in ne splošnega vladarja.

treba sestaviti organskega programa maksimalnih politik, temveč "pisati 'dramatično' knjigo v določenem smislu, zgodovinsko dramo v dejanju, v kateri bi bile maksimalne politike predstavljene kot oposamljena nujnost in ne kot načelo znanosti". (Gramsci, QC:432)

V predelavi in dopolnitvi te teme je Gramsci preciziral teze. Novi knez v modernem času "ne more biti heroj", temveč "politična stranka", ki je ustanovljena, zgodovinsko in racionalno, s ciljem, "da utemelji nov tip države". (Gramsci, QC:1601) Knez mora biti "vodja (capo) države, vodja vlade, tudi politični vodja, ki hoče osvojiti državo ali utemeljiti nov tip države". (Gramsci, QC:662) V tem smislu moramo izraz knez prevesti v sodobni jezik z izrazom politična stranka.

V zvezku 8 je Gramsci pisal o knezu najobširneje. Beležko je naslovil "Il moderno Principe", Moderni knez.¹¹ Tu se je Gramsci zavzel za študij kneza kot politične ideologije, ki se ne predstavlja kot brezplodna utopija, niti kot umovalna doktrina, temveč kot "konkretna delujoča fantazija" (Gramsci, QC:951), ki učinkuje na razpršeno ljudstvo z namenom, "da se doseže in organizira kolektivna volja". (Gramsci, QC:951) Utopični značaj kneza je v tem, da knez realno zgodovinsko ne obstaja, pač pa je doktrinarna abstrakcija, simbol vodje na splošno, "idealni vojskovodja". (Gramsci, QC:951) Knez je simbol kolektivne volje. V predelavi teksta je temu še dodal: ".../ toda čustveni mitični elementi, ki so vsebovani v celotnem delu z drastičnostjo velikega efekta postanejo živi v zaključku, v priklicanju realno eksistirajočega kneza." (Gramsci, QC:1555)

Moderni knez ali "mit-knez" ne more biti individualen, temveč je lahko samo "organizem, družbeni element, v katerem se je že začela konkretizirati kolektivna volja, pripoznana in parcialno afirmirana v akciji". (Gramsci, QC:951) Ta organizem se je že razvil in to je politična stranka, "moderna oblika, v kateri se rezimirajo parcialne kolektivne volje, ki težijo, da bi postale univerzalne in totalne". (Gramsci, QC:951) Moderni knez mora del svojega delovanja posvetiti jakobinizmu kot primeru, kako se oblikuje konkretna in delujoča kolektivna volja. Ta volja pa se ne more oblikovati, ne da bi ljudstvo upotegnili v celotno politično življenje. Machiavelli je hotel to udejaniti z vzpostavitvijo ljudske milice, kar predstavlja plodno klico njegove koncepcije nacionalne revolucije. To je jakobinski¹² element pri Machiavelliju.

Moderni knez se mora posvetiti tudi vprašanju "intelektualne in moralne reforme" (Gramsci, QC:1560), se pravi vprašanju religije oziroma vprašanju pojmovanja sveta. To vprašanje se mora zastaviti skupaj z vprašanjem jakobinstva. To pomeni, da je moderni knez glasnik in organizator takšne moralne in intelektualne reforme, ki pripravlja teren za višji razvoj ljudske nacionalne kolektivne volje v smeri uveljavitve in totalnejše oblike moderne civilizacije. Tako stojita pred modernim knezom dve osnovni nalogi:

1. oblikovati nacionalno-ljudsko kolektivno voljo, katere organizator in hkrati aktivni izraz je moderni knez in

11. Na tem mestu je Gramsci prvič uporabil izraz moderni knez, ki ga je kasneje tudi zadržal, pa tudi v literaturi, ki govori o Gramscijevi koncepciji delavske stranke, se je ohranil predvsem ta izraz. Gramsci je uporabljal (le nekajkrat pri uvajanju teme) tudi izraz novi knez, ki ga je neposredno našel pri Machiavelliju.

12. Gramsci ugotavlja, da v Italiji Machiavellijevega časa zato ni bilo absolutne monarhije, ker je manjkala učinkovita jakobinska sila, to je sila, ki ustvari nacionalno kolektivno ljudsko voljo, temelj vseh modernih držav. Machiavelli je za Gramscija ravno z zahtevo po vzpostavitvi enotne države na polotoku prvi italijanski jakobinec in s tem predhodnik francoske revolucije. (O jakobinstvu pri Gramsciju glej tudi Cammet, 1967:209-12.)

2. intelektualna in moralna reforma.

Intelektualna in moralna reforma je vedno povezana s programom ekonomske reforme, saj je "program ekonomske reforme konkretni način, s katerim se predstavlja intelektualna in moralna reforma". (Gramsci, QC:953 in 1561)

"Moderni knez, razvijajoč se, sprevrča celoten sistem intelektualnih in moralnih razmerij, v kolikor njegov razvoj pomeni ravno to, da je vsak akt razumljen kot koristen ali škodljiv, kot vrl ali zli, samo v kolikor izhaja iz samega modernega kneza in služi večanju njegove oblasti li njenemu izpodbijanju. Knez v zavestih zavzame mesto božanstva ali kategoričnega imperativa, postane baza modernega laicizma in kompletne laizacije celotnega življenja in vseh odnosov navad." (Gramsci, QC:953)¹³ Moderni knez si mora zastaviti vprašanje "kolektivnega človeka, t. j. družbenega konformizma" (Gramsci, QC:972) in si postaviti cilj, da bo ustvaril novo stopnjo civilizacije, vzgajajoč politični razred, ki že v ideji vsebuje to stopnjo. Rešiti mora vprašanje "vloge in drže vsakega individua" (QC:972)¹⁴ v kolektivnem človeku, prav tako pa tudi vprašanje o naravi prava glede na novo realistično in pozitivno pojmovanje države. Z reševanjem teh vprašanj skozi filozofijo prakse se bo moderni knez vzpostavil kot vodilna sila nove hegemonije, ki si postavlja za cilj ustanoviti nov tip države.

Gramsci se je k temu vprašanju še vrnil. Zastavil se mu je problem, kako se bo vsakemu posamezniku posrečilo inkorporirati v kolektivnega človeka in kako bomo vzgajali vzgojni pritisk na posameznika, še hočemo doseči njegovo privolitev in sodelovanje, narediti, da bo svoboda postala nujnost in nasilje. V zvezi s pravom¹⁵ pa ugotavlja, da bo treba njegovo pojmovno vsebino razširiti, da bomo z njo obsegli tudi tiste dejavnosti, ki danes spadajo pod formulo pravno indiferentno in so v območju civilne družbe, ki deluje brez sankcij in brez taksativnih obligacij, kljub temu pa izvaja kolektivni pritisk in dosega objektivne rezultate pri oblikovanju novega načina mišljenja in delovanja, moralnosti itd. Ti dve nalogi bo moderni vladar opravil v sklopu koncipiranja in graditvi societa regolata, se pravi v sklopu naloge preseganja razredne družbe in sebe kot stranke.

Gramsci je v modernem knezu povezal ne le Marxa in Machiavellija, temveč tudi Sorela in Mosco. Izgradil je povsem originalno teorijo (če teorijo razumemo dovolj široko) stranke, ki je ni mogoče razumeti mimo njegovih drugih ključnih pojmov in koncepcij. Gramscijeva specifika je poudarek na vlogi intelektualcev v stranki, intelektualcev, ki postavljajo teren hegemonije določene družbene skupine in stranke. Tudi zaradi takšnih poudarkov Gramsci ni šel v koncept marksizma III. internacionale in tistih strank, ki so na njem jahale v svetlo prihodnost.

13. Ta izsek iz Gramscijeve misli je napeljal nekaj italijanskih interpretov Crisufallinija in Mateuccija (leta 1951) ter Ottina (leta 1955) na idejo, da je v njem "element stalinističnega razumevanja" (cit.po Petrinović, 1976:130) stranke. Te interpretacije je mogoče razumeti iz tedanjega družbenega in političnega konteksta: tedaj se je bil boj za priznavanje in nepriznavanje Gramscijeve misli, saj je bilo to obdobje, ko so ravno izšli Zaporniški zvezki. Bilo je pomembno, kdo in kako bo začrtal temeljno percepcijo Gramscija v Italiji in v svetu. Presenetljivo pa je dejstvo, da dobrih trideset let potem na jugoslovanskih tleh srečamo podobno interpretacijo v delu L.Veljaka. Veljaku ne gresta skupaj "mesto božanstva" in "laizacija". Po njegovem iz Gramscijeve misli o partiji "nujno sledi redukcija revolucionarne politike na politično pragmatiko". (Veljak, 1983:173) Glej obsežen odgovor na takšne teze v Petrinović (1976:131).

14. V tej perspektivi "novi individualizem" nasprotuje staremu ekonomskemu individualizmu in avtoritarizmu v produkciji in v odnosu voditelji-vodeni. Christofolini (1979) vidi osnovno nalogo modernega kneza v boju proti kapitalističnemu avtoritarizmu in despotizmu.

15. O tem glej več v Nardone, 1972:141-43.

VIRI:

- Bonomi, Giorgio (1976): *Partito e rivoluzione in Gramsci*. Feltrinelli, Milano.
- Cammet, John M. (1967): *Antonio Gramsci and The Origins of Italian Communism*, Standford Unipress.
- Cristofolini, Paolo (1979): *Dal dispotismo al "moderno principe"*. V: *Politica e storia in Gramsci II*, Istituto Gramsci - Riuniti, Rim.
- Gramsci, Antonio (1977): *Quaderni del carcere*. Uredil in predgovor napisal V. Gerratana. Einaudi, Torino.
- Gramsci, Antonio (1955): *Pisma iz ječe*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Gramsci, civilna družba in država. (1987) Urednik: Adolf Bibič. Komunist, Ljubljana.
- Machiavelli (1966): *Vladar*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Nardone, Giorgio (1971): *Il pensiero di Gramsci*. De Donato, Rim.
- Petrinović, Ivo (1976): *Ogledi o Gramsciju*. Čakavski sabor, Split.
- Simon, Roger (1982): *Gramsci's Political Thought*. Lowrence and Wishart, London.
- Veljak, Lino (1983): *Filozofija prakse Antonija Gramscija*. SIC, Beograd.